

SBÍRKY PALEONTOLOGICKÉHO ODDĚLENÍ SPOJENÉ SE JMÉNEM BOHUSLAVA ŠLECHTICE JIRUŠE

JIŘÍ KVAČEK – JAN SKLENÁŘ, Národní muzeum, Praha

Abstract: Collections of the Paleontology Department associated with Bohuslav nobleman Jiruš

Although he never dealt with paleontology intensively, Bohuslav nobleman Jiruš contributed indirectly to enlargement of paleontology collections of the National Museum. The Paleontology Department used money from his bequest to enlarge the collection of foreign fossils, quite modest until then. The Museum bought more than 700 fossils from various sources.

Keywords: Palaeontology – Jirusia – collections.

Se jménem Bohuslava šlechtice Jiruše se v paleontologii setkáváme spíše zřídka. Ačkoli měl Bohuslav Jiruš zájem o přírodní vědy obecně, paleontologií se zabýval spíše okrajově. Ve sbírkách paleontologického oddělení se s Jirušovým jménem setkáváme především v souvislosti s finanční podporou nákupu paleontologických sbírek a také v souvislosti s oslavou jeho osoby ve vědeckých jménech fosilií.

Křídový cykas *Jirusia*

Jméno Jirušovo nese kupříkladu křídový cykas *Jirusia*. Jak píše Edvín Bayer ve své knize Fytopaleontologické příspěvky ku poznání českých křídových vrstev peruckých:¹ *Ku počti dvorního rady prof. dra Boh. šl. Jiruše, tehdy jednatele Musea Království Českého a velikého příznivce sbírek musejních, pojmenovali jsme tento vzácný nález ve Vesmíru l. c. jménem Encephalartos jiruschii*. Bayer pak v závěru pokračuje: *Z toho důvodu uznal jsem nyní za správnější tyto velice zajímavé otisky z Břežan postavit zvlášť a rostlinu naši oddělit nejen jako zvláštní druh ale i jako zcela nový rod Cykadeí pod jménem Jirusia...* Později Karel Domin² vytvořil na základě pravidel botanické nomenklatury novou kombinaci a správný název této rostliny tedy zní *Jirusia jiruschii* (Bayer) Domin. Jirušovo jméno se tak díky drobné Bayerově nepřesnosti opakuje ve jménu rostliny dvakrát. Symbolicky tak oslavuje Bohuslav Jiruše jako jednoho z největších a nejštedřejších mecenášů muzea. Bayerova nepřesnost spočívá v zavedení dvou jmen pro stejný taxon. V roce 1901 popsal Bayer³ tento fosilní cykas jako *Encephalartos Jiruschi* a v roce 1914 tutéž fosilii uvedl jako *Jirusia bohemica*.⁴ Rostlina *Jirusia* skutečně představuje vymřelý rod křídových cykasů s charakteristickými složenými listy [obr. 39], které nesou ostnitě listové úkrojky podobně, jako je tomu u současných cykasových rodů *Dioon* a *Encephalartos*.⁵ Rod *Encephalartos*, česky píchoš, je dnes rozšířen v Jižní Africe, *Dioon* v Severní Americe. U nás

stejně jako v celé Evropě cykasy vymřely ještě před nástupem dob ledových. Jedním z posledních představitelů cykasů u nás je miocénní druh rodu *Ceratozamia*.⁶

Dodnes jsou holotyp druhu *Jirusia jiruschii* a další typové exempláře uchovávány ve sbírkách paleontologického oddělení Národního muzea. Je zajímavé, že kromě Břežan nebyla tato nápadná křídová rostlina, která u nás rostla asi před 100 miliony lety, nikde jinde nalezena.

Se jménem Bohuslava šlechtice Jiruše se dále setkáme na muzejních etiketách a v zápisech akcesitních knih paleontologického oddělení. V letech 1902 až 1905 se v akce-

Obr. 39 – *Jirusia jiruschii* (Bayer) Domin, NMP-F 2142

¹ Edvín BAYER, Fytopaleontologické příspěvky ku poznání českých křídových vrstev peruckých, Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech 15 (5), Praha 1914, s. 1–66.

sitních knihách oddělení vyskytuje mnoho zápisů dokumentující přírůstky – akcese, které byly financovány z Jirušovy pozůstalosti. Pořízené exempláře měly sloužit jako srovnávací, popřípadě výstavní materiál v rámci systematicky budované zahraniční sbírky.

Seznam jednotlivých zápisů v akcesitních knihách paleontologického oddělení Národního muzea

Rok 1902

První přírůstky označené poznámkou z dotace Jirušovy jsou fosílie pod akcesitními čísly 4170–4180. Z peněz Jirušových byly pořízeny zkameněliny obratlovců (*Rhinoceros*) ježovek (*Micraster*) a hornin od ženevského obchodníka Henri Minoda.

Další položky (a. č. 4245–4270) byly zakoupeny od firmy Friedricha Krantze v Bonnu. Šlo o 29 fosilií obratlovců z Německa a Anglie za 301 marek. Mezi fosiliemi byly i dinosaury kosti (z nich nejdražší – *Capitosaurus* za 75 říšských marek). Další přírůstková čísla 4271–4308 evidují fosílie od F. Krantze za 300 marek – jde především o směs fosilních rostlin z Anglie a Francie včetně výbrusů. Je zde však též zastoupen jeden kus *Skolecopteris lacatii* z Čech.

Zajímavým přírůstkem je jistě lidská lebka, kopí z Islandu a špička z Queenslandu (a. č. 4398–4400) zakoupené za 2 libry a předané v roce 1978 z paleontologického oddělení do Náprstkova muzea.

Pod akcesitními čísly 4312–4347 jsou zapsány zkameněliny obratlovců i bezobratlých z ciziny od Bernarda Stürtzze z Bonnu za 157 říšských marek včetně kostí iguanodonta z Anglie.

Položky a. č. 4490–4614 byly nakoupeny od firmy Friedricha Krantze za 348 marek podle stratigrafického sledu: perm 29 kusů (většinou otisky fosilních rostlin), trias 109 ks (fosílie bezobratlých), lias 21 ks (fosilní hlavonožci), precambrium – 3 ks hornin, kambrium 7 ks fosilií bezobratlých, fosílie svrchního siluru (2 ks), spodního siluru (8 ks). Dále byla zakoupena sbírka graptolitů ze siluru Durynska, 7 kusů hlavonožců a mlžů z křídly Německa a různé geologické vzorky (21 ks).

Rok 1903

Přírůstky z dotace Jirušovy pořizovány nebyly.

Rok 1904

Ještě na konci roku 1903 byla zakoupena od anglického obchodníka s přírodninami Roberta Damona z Dorsetu část želvího krunýře (zaevidováno však až v roce 1904 pod a. č. 5334) z jurské lokality Swanage v Purbecku v Anglii za 129 korun.

Během 5. až 9. ledna 1904 bylo zakoupeno 87 fosilií (a. č. 5340–5423) za 358 korun 73 haléřů od firmy Friedricha Krantze v Bonnu. Jednalo se o fosílie bezobratlých i obratlovců z převážně německých a francouzských lokalit.

Za zmínku zde stojí nález a. č. 5361 *Ursus deningeri* – střednopleistocenní předek medvěda jeskynního z lokality Mosbach v Německu. Dále pak jádro schránky amonita druhu *Hoploscaphites inflatus* (a. č. 5367) [obr. 76], pocházející ze svrchní křídly v okolí města Dülmen (Vestfálsko, Německo).

Další nákup sbírkových předmětů pro paleontologické oddělení byl uskutečněn 6. února 1904, kdy bylo pravděpodobně také od F. Krantze nakoupeno 205 fosilií za 968 korun 76 haléřů. Součástí tohoto nákupu byla také sbírka (31 kusů) fosilních rostlin z celého světa (a. č. 5488–5503), zvláště zastoupeny jsou otisky rostlin z mesozoika a třetihor. Nad jiné vyniká nález části zkřemenělého kmene bennettitové rostliny *Cycadeoidea dakotensis*. Dále jsou v tomto nákupu zastoupeny fosílie bezobratlých a obratlovců (a. č. 5504–5547), včetně mastodonta z různých lokalit pravděpodobně také od F. Krantze. Za zajímavost stojí zmínit nález psovitě šelmy *Hyaenodon* z oligocénu Quercy a další nálezy obratlovců např. koňovitěho lichokopytníka rodu *Palaeotherium* z francouzské lokality Sansan.

Pod a. č. 5668–5677 jsou evidovány zkřemenělé kmene z Chemnitz, které byly z Jirušových peněz zakoupeny od německého paleontologa Johanna T. Sterzela.

Pod a. č. 5683–5843 je evidována sbírka především třetihorních a křídových měkkýšů z německých i dalších lokalit (např. Baku, Kišinev), druhohorních bezobratlých z Německa a Anglie a sbírka fosilních rostlin ze švýcarské molasy. Celkem bylo pravděpodobně od F. Krantze nakoupeno 333 kusů fosilií za 840 korun.

Pod a. č. 5907–5905 je drobná akcese třetihorních měkkýšů zakoupených od F. Krantze.

Pod a. č. 5971–6021 jsou evidovány převážně fosilní rostliny karbonu Anglie, USA a Ruska. Některé z fosilií jsou velmi dekorativní [obr. 77]. Na konci seznamu je připojeno ještě několik živočišných fosilií z různých lokalit. Celkem se jedná o 58 fosilií zakoupených, pravděpodobně od Krantze za 243 korun.

Rok 1905

V roce 1905 se jedná pravděpodobně již jen o dočerpání peněz. Ze zbytku 161 korun a 98 haléřů bylo zakoupeno 62 fosilií (a. č. 6601–6641). Jedná se především o sbírku fosilních rostlin z různých lokalit včetně USA a Japonska. K největším zajímavostem patří nálezy svrchnodevonské flóry z Medvědího ostrova. Rody fosilních rostlin *Pseudobornia* a *Cyclostigma* nebyly do té doby ve sbírce zastoupeny. Medvědí ostrov leží v půli cesty mezi Špicberky a Norskem a je v současnosti téměř neobýván (existuje zde podle Wikipedie jen obsluha meteorologické a radiové stanice)⁷. Sběry z ostrova patří k velkým vzácnostem. Kolekce svrchnokarbonských rostlin z lokalita Mazon Creek měla pravděpodobně dokládat jednotný ráz flóry Euramerické provincie [obr. 75]. Pro nákup z tohoto období byly vybrány především rody fosilních rostlin, které se vyskytují i v našem karbonu.

² Karel DOMIN, Gymnospermae, soustavný přehled žijících i vyhynulých rostlin nahosemenných, Česká akademie věd a umění, Praha 1938, pp. 371.

³ Edvín BAYER, Nová křídlová „Cykadea“, Vesmír 30 (8), Praha 1901, s. 83–84.

⁴ Edvín BAYER, Fyt paleontologické příspěvky ku poznání českých křídlových vrstev peruckých, Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech 15 (5), Praha 1914, s. 1–66.

⁵ Podrobněji viz Jiří KVAČEK, Cycadales and Bennettitales leaf compressions of the Bohemian Cenomanian, Central Europe, Review of Palaeobotany and Palynology, 84, 1995, s. 389–412.

⁶ Zlatko KVAČEK, New record of *Ceratozamia* in the European Miocene, Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie (in press).

⁷ http://cs.wikipedia.org/wiki/Medvědí_ostrov [cit. 10. 10. 2013].